

Cuprins

Întrebări și discuții maieutice – și nu numai – privind inteligența artificială.....	7
Revoluția Inteligenței Artificiale impulsionează trecerea la cercetarea științifică asupra dreptului și în România – 4 iunie 2024 –	14
Și, totuși, e posibilă o știință a dreptului și o cercetare științifică a sa, iar IA e indispensabilă unui atare demers – 26 martie 2025 –	26
Dreptul inteligenței artificiale e expresia juridică a revoluției tehnologice majore pe care o trăim și devine unul dintre fundamentele pregătirii juriștilor profesioniști de mâine – 31 martie 2025 –	39
„Brevetul IA”, cheia performanței viitoare a învățământului superior și a succesului tranziției eco-digitale – 23 aprilie 2025 –	53
Suveranitatea digitală a UE presupune un reprezentativ drept european al IA – 30 aprilie 2025 –.....	70
Dreptul IA se prefigurează ca o mare provocare civilizațională și se cuvine tratat ca atare – 8 mai 2025 –	88
Revoluția IA impune recunoașterea umanității ca subiect de drept – 23 mai 2025 –.....	114
Inteligența artificială provoacă și o majoră revoluție a dreptului – 30 mai 2025 –	134
Dreptul și numai el poate garanta o IA sigură și centrată pe om – 10 iunie 2025 –	156

IA: marea înlocuire ori complementaritatea salvatoare? – 26 iunie 2025 –	178
Postfață	197
Un dialog (socratic) privind IA	197
I. Dialogul socratic – o cale spre înțelegerea IA.....	197
II. Noile tehnologii și impactul asupra dezbaterii publice	201
III. De la un dialog socratic la un laborator de idei!	203

Întrebări și discuții maieutice – și nu numai – privind inteligența artificială

Subiectul principal al zilelor noastre este inteligența artificială (IA), care în numai câteva decenii s-a transformat „de la o minunată sferă de nișă a cercetării științifice la motorul care propulsează cea mai profundă revoluție tehnologică ce ne afectează societatea în prezent (...). Inovațiile teoretice majore în domeniu (...) ne-au oferit, în sfârșit, aplicații practice, care au potențialul de a ne schimba viața. Inteligența artificială stă deja la baza multora dintre aplicațiile și site-urile noastre web preferate, și, în următorii ani, inteligența artificială ne va conduce mașinile, ne va gestiona portofoliile, va produce o mare parte din bunurile pe care le cumpărăm și ne va lăsa probabil fără locuri de muncă”¹. Datorăm IA, de asemenea, reproducerea limbajului și a vorbirii, precum și a vederii și raționamentului². Ea este „povestea din spatele tuturor celorlalte povești, este a doua venire a lui Iisus și Apocalipsa în același timp: inteligența artificială bună și inteligența artificială malefică”³. Este o poveste cu doi eroi: mașinile (fără suflet), pe de o parte, și oamenii, de cealaltă parte, o poveste care poate avea un sfârșit fericit pentru specia umană dacă va fi știută de noi toți,

¹ K.F. Lee, *Superputerile inteligenței artificiale: China, Silicon Valley și noua ordine mondială* (traducere din limba engleză de George Chiriță), Editura Corint Future, București, 2021, pp. 7, 12.

² A se vedea, în acest sens, M. Suleyman și M. Bhaskar, *Următorul val: inteligența artificială și cea mai mare dilemă a secolului 21* (traducător Diana Botescu), Editura Bookzone, București, 2024, p. 75.

³ J. Brockman (ed.), *Minți posibile: douăzeci și cinci de perspective asupra inteligenței artificiale* [Introducere. *Despre promisiunile și pericolele inteligenței artificiale*] (traducere din limba engleză de George Chiriță), Editura Vellant, București, p. 11.

și nu doar de un grup restrâns de oameni avizi de putere. Mai mult, cu toate că adaptarea la era digitală și la noua ordine impusă de aceasta este încă un proces în plină derulare, constatăm că ne îndreptăm într-un ritm amețitor către Era IA, a biologiei sintetice, a roboticii, a calculului cuantic, a neuroștiinței și a neurotehnologiilor ori a nanotehnologiilor etc.

Kai-Fu Lee, unul dintre deschizătorii de drumuri în domeniul IA, arată că o revoluție completă a IA va avea nevoie de ceva timp pentru a se înfăptui și că va trece peste noi în patru valuri: IA pe internet, IA în afaceri, IA perceptivă și IA autonomă. Cu precizarea că primele două sunt deja prezente în viețile noastre⁴.

Marea dilemă a prezentului își trage seva din întrebarea: *Generat sau nu cu ajutorul unei inteligențe artificiale?* Este vorba de o dilemă ontologică de genul „a fi sau a nu fi” (de tip) „shakespearian” care ridică o întrebare justificată la care am dori un răspuns, și anume: o asemenea schimbare fundamentală și implacabilă provocată de IA va conduce în final la înlocuirea speciei umane ori la o complementaritate binevoitoare sau concurențială? Cu precizarea că aceste probleme fac în egală măsură, dincolo de știința pură, obiectul filosofiei, eticii, politicii sau dreptului. Ca atare, ce nu știm acum este faptul dacă IA se va poziționa de partea distrugerii civilizației umane, cum a prezis profesorul Yuval Noah Harari, sau de partea care făurește un nou secol al Luminilor, cum crede cercetătorul francez Yann Le Cun.

Pasionat de ceva timp de problema IA, am studiat și analizat acest fenomen dintr-o perspectivă interdisciplinară (drept, filosofie, etică ș.a.), căutând răspunsuri la întrebări precum: ce știm și ce nu știm azi în legătură cu IA și nevoia urgentă de reglementare juridică a acesteia,

⁴ Pe larg, vezi K.-F. Lee, *op. cit.*, p. 154.

care în final să devină un Drept al IA? Și, mai ales, ce va reprezenta în viitor interacțiunea dintre om și IA?

Deopotrivă, ce mai înseamnă să fii om în era tehnologiilor emergente precum IA, bioinformatica, biotehnologia sintetică sau nanotehnologia și a celerității schimbărilor generate de acestea? Cu alte cuvinte, cum vom arăta noi, oamenii, în viitor într-o lume posibil dominată de IA și cum și cât ne va transforma viața aceasta? Cât de pregătită este societatea omenească pentru acest adevărat tsunami tehnologic, ce are potențialul de a redefini concepte fundamentale precum viața ori inteligența? Pe cale de consecință, care ar fi modurile în care IA ar putea influența și modifica ecosistemul uman fizic, biologic și social, inclusiv ori în special selecția naturală care orientează evoluția noastră? În ce măsură IA va modifica unele trăsături definitorii pentru om, cum ar fi afectivitatea, inteligența, solidaritatea, încrederea, prietenia?

Există riscul ca, dincolo de zilele noastre, într-o eră dominată de IA, să ne pierdem asemenea însușiri care ne-au definit de-a lungul zbuciumatei noastre istorii? Cât de mult și cu ce efecte va reuși IA să pătrundă în viața noastră socială? Chiar acum trăim o etapă incomparabilă a istoriei societății omenești și constatăm că tehnologia IA este rapid acceptată peste tot în lume. Prin urmare, avem un proiect de societate corespunzător în situația în care IA reușește tot mai mult să ia în primire ceea ce e caracteristic speciei umane și, de ce nu, să îi ia locul la un moment dat, modificându-i dramatic traseul firesc, natural al evoluției sale? Ce ar fi mai bine pentru specia noastră: să creăm agenți IA conștienți cu drepturi și obligații corelative, cu sentimente pe care să le împărtășească cu noi, inclusiv să aibă resentimente atunci când unii utilizatori umani îi abuzează ori să construim instrumente inteligente fără drepturi și sentimente? Dacă prin

interacțiunea om-mașină am reuși să trăim mai mult și mai calitativ ori chiar să atingem într-un fel nemurirea, visul nostru dintotdeauna, care ar fi răspunsul la această întrebare?

Oare ce s-ar întâmpla dacă o inteligență artificială generală (IAG) sau chiar o IA superioară inteligenței umane va face concurență cândva lui *homo sapiens* pentru dominarea planetei? Există protocoale pentru eventuale „discuții” cu asemenea entități (neumane) care nu se bazează pe chimia carbonului? Și la ce nivel ar trebui să aibă loc? La cel al ONU ori al unor guverne aparținând unor mari puteri sau la cel al unor corporații tehnologice semnificative care au și favorizat apariția lor? Prin urmare, ar fi creatura *homo sapiens* o punte către creaturi mai mărețe cum ar fi cele bazate pe IA? Pot fi conștiința, creativitatea și răutatea trăsături ale IA precum ele sunt pentru inteligența umană? Iar dacă mintea are ca sursă materia așa cum ne spune renumitul biolog Francisc Crick⁵, atunci inteligența naturală ar putea fi un caz special de IA? Vor pierde oamenii lupta pentru înțelegerea cosmosului și a viitorului cu entitățile cibernetice autonome ca și noi, dar făcute din materiale artificiale, proiectate și construite singure din sistemele de IA rod al minții umane? Este în stare umanitatea acum și mai târziu desigur, inclusiv din punct de vedere juridic și instituțional, să asigure un control riguros asupra a ceea ce inovează și dezvoltă în domeniul IA?

În fine, toate întrebările de mai sus pot fi înglobate într-una singură: *de ce a fost nevoie să apară IA?*

În același timp, căutarea răspunsurilor așteptate și adecvate la asemenea întrebări reprezintă tot atâtea

⁵ A se vedea J. Brockman (ed.), *Minți posibile: douăzeci și cinci de perspective asupra inteligenței artificiale* (Fr. Wilczek: *Unitatea inteligenței*), op. cit., p. 97.

provocări ce au nevoie de noi mijloace și metode de abordare, de o altfel de ideatică, precum și de noi formule de prezentare. Și, evident, lumea dreptului și a justiției – printre cele mai afectate de transformările impuse de IA – nu putea lipsi din acest cadru.

Așa fiind, acum mai bine de un an, am fost inspirat, dar și onorat să accept propunerea distinsului profesor Mircea Duțu, director emerit al Institutului de Cercetări Juridice „Acad. Andrei Rădulescu” al Academiei Române și președinte al Universității Ecologice din București (UEB), de a fi parte la un demers publicistic unic în felul său: acela de a supune discuției și de a analiza în mod minuțios problematica complexă a IA, pe cât posibil, într-un cadru modern de dialog-interviuri, cu atentă aplecare asupra provocărilor juridico-etico-filosofice lansate de revoluția IA.

Mai mult, trebuie menționat din capul locului că profesorul Duțu este pionierul promovării dreptului IA ca disciplină științifică și promotorul instituționalizării studiului său universitar. De asemenea, domnia-sa este autorul unei lucrări de pionierat pentru știința dreptului românesc și nu numai: *Elemente de dreptul inteligenței artificiale* (Editura Universul Juridic, București, 2025), ca suport didactico-universitar și ca deschidere și aspirație doctrinală prin care autorul încearcă să surprindă și să exprime, cât mai exact și mai elocvent posibil, dimensiunile și orizonturile reacției juridice existente, preconizate și posibile la revoluția tehnico-societală pe care o impune IA. Trebuie știut și faptul că monografia menționată a fost precedată de o serie de studii și de articole publicate care au vizat sfera IA și a dreptului. În mod egal, în domeniul didactic a inițiat în cadrul UEB, începând cu anul universitar 2024-2025, masteratul de drept al IA. Iar în cadrul Școlii Doctorale de Drept a universității a promovat teme de cercetare aferente acestei arii de

cunoaștere ce vizează inovarea. În plus, sub patronajul și din inițiativa profesorului Duțu, la UEB s-a constituit *Centrul de cercetări privind dreptul inteligenței artificiale*, pe a cărui agendă se vor afla și studiul pregătirii punerii în aplicare în România a Convenției-cadru a Consiliului Europei privind IA și drepturile omului, democrația și statul de drept, precum și cel al necesității și fezabilității elaborării și adoptării unei legi (naționale) privind drepturile omului în domeniul IA.

Întrebările și discuțiile de tip maieutic dintre doi juriști dedicați cercetării domeniului IA, și nu numai, s-au concentrat asupra unor teme care denotă o angajare proactivă a lor în căutarea de răspunsuri la incitantele și hotărâtoarele chestiuni ale revoluției IA și a dilemelor legate de ea care vizează însăși existența umanității în viitor. Dintre acestea amintim doar câteva, asupra celor mai multe dintre ele urmând ca stăpânul nostru, cititorul, să reflecteze și apoi să decidă cu privire la pertinența lor, cum ar fi: implicațiile pentru învățământul superior juridic ale ofensivei aplicațiilor IA, în general, și ale celor ale IA generative, în special; consecințele utilizării IA (amenințări sau noi beneficii) în legătură cu profesiile juridice; provocările IA pentru condiția umană; nevoia de reglementare juridică echilibrată a IA raportată la contextul actual al concurenței tehnologice mondiale și al re poziționărilor geostrategice din această perspectivă (de pildă, poziționările UE, ale SUA ori ale Chinei); raportul dintre IA și cunoașterea umană ș.a.

În concluzie, vă invităm să vă alăturați, prin lectura acestei cărți, demersului nostru publicistic inedit, care are la bază specia interviului, de a căuta soluții și de a răspunde și de a ne poziționa în felul nostru față de tulburătoarele avansuri tehnologice (inclusiv ori în special ale IA) atât la nivel social, cât și la cel psihologic, care

Întrebări și discuții maieurice – și nu numai – privind inteligența...

pot transforma radical existența umană. În bine sau în rău, vom vedea. Depinde doar de noi. Încă!

Ovidiu Predescu

N.B.: Mulțumiri se cuvin juridice.ro și președintelui acesteia, domnul avocat dr. Andrei Săvescu, pentru sprijinul acordat în scopul publicării inițiale a celor zece interviuri. Și, nu în ultimul rând, sincere felicitări juridice.ro pentru dezvoltarea celei mai apreciate platforme de IA din România, juridice.ai, care în prezent este folosită de 8000 de juriști pentru documentare, redactare și analiză.

Revoluția Inteligenței Artificiale impulsionează trecerea la cercetarea științifică asupra dreptului și în România

– 4 iunie 2024 –

Ovidiu Predescu: *Printr-un interviu cu prof. univ. dr. Mircea Duțu, directorul Institutului de Cercetări Juridice „Acad. Andrei Rădulescu” al Academiei Române, publicat la 13 mai a.c. pe JURIDICE.ro sub sugestivul titlu „Saltul de la «cercetări juridice» la «cercetarea științifică a dreptului» reprezintă marea provocare a Școlii românești de drept”, inaugurem o interesantă și absolut necesară dezbatere asupra stării, provocărilor actuale și viitorului reflecției juridice în România. Reacțiile înregistrate și perspectivele prefigurate ne-au determinat să continuăm discuțiile cu distinsul nostru interlocutor, spre orizonturile configurării unui veritabil proiect de instaurare a unei cercetări științifice asupra dreptului și în România. Cu asemenea gânduri vă propunem și rândurile de mai jos.*

Ovidiu Predescu: *În interviul precedent, pe această temă invocați nevoia saltului de la cercetarea juridică la cercetarea științifică a dreptului. În legătură cu acest demers curajos, justificat și așteptat de generații întregi de juriști, aș dori să aflu de la dv. dacă este vorba de o simplă provocare teoretică sau de o posibilitate practică.*

Mircea Duțu: *Esențialul în demersul anunțat este acela de a distinge fenomenul social pe care îl constituie dreptul de practicile intelectuale al căror obiect devine, în special de cele care vizează a-l cunoaște și de cunoștințele pe care le produc ele. Mai exact și mai ales între cercetarea juridică (relativă la drept) care se limitează – sub*

forma doctrinei sau dogmaticii – la a produce un supliment de cunoștințe și de înțelegere a dreptului din perspectiva înscrierii sale în societate, oferind opinii și puncte de vedere (juridice) și cercetarea științifică *asupra* dreptului, menită să producă cunoștințe și metode de analiză istorică, antropologică, filosofică, sociologică ș.a. care să releve nevoia, modul și reperele de conținut ale reglementării, precum și să producă o veritabilă cunoaștere a sa.

Ovidiu Predescu: *Dincolo de această poziționare de principiu se manifestă evoluții concrete de confirmare a sa?*

Mircea Duțu: Pentru a continua într-o atare logică, să precizăm că o poziție clară, tranșantă în consonanță cu perspectiva europeană dominantă era absolut necesară. Și aceasta deopotrivă spre a se conștientiza impasul în care ne aflăm, imperativul depășirii sale și chiar calea de urmat. Exemplul francez ne arată că acest lucru e posibil și poate începe, mai ales în planul cercetării doctorale și prin renovarea metodelor de investigație (științifică). Rare, cu câțva timp în urmă, tezele „disidente” care recurgeau la noi paradigme metodologie se înmulțesc, spre a prefigura o tendință. Metoda pare a fi următoarea: se ia o noțiune rezultată din dreptul pozitiv și se construiesc o serie de criterii, precum și regimul aferent. Se invocă, se structurează și se practică astfel „matrice empirice ale pistelor de cercetare”, „indicatori ai procesului de producere a normei jurisprudențiale” ș.a. În acest fel, asistăm la o îndepărtare de dogmatică și o trecere spre alte științe sociale, pe calea introducerii analizelor empirice, de exemplu, și în cadrul cercetărilor în drept. Unii vorbesc de o evoluție mai largă, invocând și schimbările profunde ce afectează deja munca judecătorului în ultimele decenii, în sensul că, de pildă, dreptul

concretenței a presupus suplimentar cunoștințe economice, dreptul discriminărilor a cerut o deschidere spre științele sociale (noțiunea europeană a discriminării indirecte, spre exemplu, cerând depășirea dogmaticii „pozitiviste”). Într-un plan și mai general, contenciosul drepturilor fundamentale îndeamnă dreptul spre considerații mai politice. La rândul său, controlul instrumentelor de *soft law* de către judecător impune regândirea obiectelor de studiu și de orientare spre zone de o juridicitate mai redusă. Tot așa, tehnicile judecătorului european, precum proporționalitatea, implică reflecții în termeni de eficiență a normei juridice.

Exemplul american în materie este relevant cu pregnanță de deschiderea accentuată a facultăților de drept de peste Ocean spre științele sociale, cu implicațiile aferente.

Așadar, asistăm la încercări, deocamdată provenite din partea unei minorități de cercetători, dar în evidentă ascensiune, de a ieși din dogmatică și de a gândi noi problematici juridice, un nou mod de a vorbi de drept plecând de la drept.

Ovidiu Predescu: *Aveți la îndemână un exemplu mai concret, precum o cercetare (teză) doctrinală, de pildă? Nu de alta, dar tot din preocuparea de model.*

Mircea Dușu: O să recurg pentru răspuns la unul din exemplele oferite într-o recentă analiză franceză a subiectului (Thomas Perroud, *Assite-t-on à un renouvellement des méthodes de la recherche en droit public?*, Dalloz Actualité, 16 mai 2024). Mai exact, teza de doctorat avută în vedere a tratat ca subiect procesul de producție a dreptului la Consiliul Constituțional al Franței. Cât de originală e tema tot atât a fost materialul analizat: sintezele deliberărilor, proiectele de decizii, notele de analiză

juridică, dosarele documentare întocmite de colaboratori, diversele argumentări primite de instituție și, în plus, rapoartele consilierilor prezentate în ședințe și care au constituit indicatorii procesului de producție ai normei jurisprudențiale. Demersul s-a înscris într-o preocupare mai largă de cercetare inclusiv a „micilor surse de drept”, cele care sunt neobligatorii ce se dezvoltă, chiar dacă și uneori ignorate. Interesul juriștilor pentru sursele heterodoxe a fost motivat de faptul că de acum înainte judecătorul se interesează – prin intermediul *soft law*, de exemplu – de tipurile de obiecte a căror forță normativă e incertă. Aceste noi cercetări contribuie și mai mult la deschiderea jurisdicțiilor precum instanța constituțională franceză și se furnizează astfel un material unic ce permite înțelegerea modului său de lucru. Și existența acestor materiale constituie o provocare pentru munca juristului care nu e obișnuit să se intereseze de acest tip de producție. Cercetătorul doctorand a realizat, de asemenea, și interviuri cu diferiți actori, având ca obiect înțelegerea reprezentării lor. La fel s-a recurs și la observarea participării la procesul respectiv. Prin urmare, autorul și-a elaborat și a utilizat o metodologie care ieșea din tipicul clasic al lucrărilor de gen în scopul de a ridica noi chestiuni, precum și de a face să progreseze cercetarea sa în drept din punctul de vedere al metodelor promovate.

Ovidiu Predescu: *Interesantă perspectivă. O găsiți aplicabilă și la noi și, totodată, în general interesantă prin rezultatele posibile?*

Mircea Duțu: Indiscutabil, și aceasta din mai multe de vedere. Mai întâi că se înscrie în mod evident în preocuparea de depășire a îngustimii dogmatice și de deschidere spre analiza empirică, de tip juridico-sociologic. Apoi, prin caracterul său mai puțin radical, permite o